

การบริหารเพื่อยกระดับคุณภาพการเรียนการสอนภาษาบาลีในยุค VUCA WORLD ADMINISTRATION FOR QUALITY ENHANCEMENT OF PALI LANGUAGE TEACHING AND LEARNING IN THE VUCA WORLD ERA

พระมหาโกรชชนรพันธ์ สุเมธโส (แสงวิริญ) PhramahaKorodchanat Suthaso (Sangwiran)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand
Corresponding Author E-mail: kotomline@gmail.com

Article Received: September 19, 2025. Revised: December 21, 2025. Accepted: December 23, 2025.

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวทางการบริหารเพื่อยกระดับคุณภาพการเรียนการสอนภาษาบาลีในยุค VUCA World เป็นการวิจัยเชิงเอกสารที่มุ่งสังเคราะห์แนวคิด หลักการ และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการบริหารการศึกษา เพื่อประยุกต์ใช้ในบริบทของการศึกษาภาษาบาลี ผลการศึกษาพบว่าการบริหารการศึกษาภาษาบาลีในยุค VUCA World ซึ่งมีความผันผวน ไม่แน่นอน ซับซ้อน และคลุมเครือสูงนั้น จำเป็นต้องอาศัยการสร้างร่วมมือจากหลายภาคส่วน นับเป็นหัวใจสำคัญ เพื่อบูรณาการทรัพยากร และความรู้ในการพัฒนาการศึกษาให้มีประสิทธิภาพและยั่งยืน โดยมีแนวทางหลัก 4 ประการในการยกระดับคุณภาพ ได้แก่ 1) การเพิ่มประสิทธิภาพและความยั่งยืน 2) การส่งเสริมความเท่าเทียมทางการศึกษา 3) การสร้างนวัตกรรมเพื่อการเรียนรู้ และ 4) การพัฒนาศักยภาพบุคลากร ซึ่งแนวทางดังกล่าวจะนำไปสู่การพัฒนากระบวนการศึกษาภาษาบาลีที่สามารถตอบสนองต่อความท้าทายและเติบโตได้อย่างยั่งยืนในระยะยาว

คำสำคัญ: การบริหารการศึกษา, การยกระดับคุณภาพ, ภาษาบาลี

Abstract

This academic article aims to present administrative guidelines for enhancing the quality of Pali language teaching and learning in the VUCA World era. This was documentary research focusing on synthesizing concepts, principles, and theories related to educational administration for application in the context of Pali studies. The results indicated that the administration of Pali language education in the VUCA World, which was characterized by high volatility, uncertainty, complexity, and ambiguity, required collaboration among various sectors as a core mechanism. This is to integrate resources and knowledge for developing an effective and sustainable education system. The guidelines for quality enhancement consist of four main aspects: 1) Increasing efficiency and sustainability, 2) Promoting educational equity, 3) Creating learning innovations, and 4) Developing the potential of educational personnel. This approach will lead to the development of a Pali education system that can respond to challenges and achieve long-term sustainable growth.

Keywords: Educational Administration, Quality Enhancement, Pali Language

บทนำ

การศึกษาภาษาบาลีถือเป็นรากฐานและหัวใจสำคัญของการสืบทอดพระพุทธศาสนาในฝ่ายเถรวาท เนื่องจากเป็นกุญแจในการเข้าถึงพระไตรปิฎกซึ่งเป็นคัมภีร์ที่บันทึกพระพุทธพจน์ไว้ดั้งเดิมที่สุด (พระมหาหยอด อภิบุญโญ โสภา, 2565) การจัดการเรียนการสอนภาษาบาลีจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อความมั่นคงของพระศาสนาและเป็นการผลิตบุคลากรศาสนทายาทที่มีคุณภาพ อย่างไรก็ตาม ในโลกยุคปัจจุบันที่ต้องเผชิญกับสถานะความผันผวน (Volatility) ความไม่แน่นอน (Uncertainty) ความซับซ้อน (Complexity) และความคลุมเครือ (Ambiguity) หรือที่เรียกว่า "VUCA World" ได้ส่งผลกระทบต่อทุกภาคส่วนอย่างมีนัยสำคัญ รวมถึงแวดวงการศึกษาที่จำเป็นต้องมีการทบทวนและปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์เพื่อให้สามารถรับมือกับความท้าทายและดำรงอยู่ได้อย่างมีคุณภาพ (ศศิมา สุขสว่าง, 2562)

การบริหารการศึกษา เป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยมีสถานศึกษาเป็นหน่วยปฏิบัติการที่ส่งผลโดยตรงต่อความสำเร็จของระบบการศึกษา ซึ่งนักวิชาการได้ให้ความหมายของการบริหารการศึกษาไว้ว่าเป็นกระบวนการและกิจกรรมที่กลุ่มบุคคลร่วมมือกันดำเนินงานอย่างเป็นระบบ เพื่อนำไปสู่ความเจริญของงานของบุคคลและสังคมผ่านการถ่ายทอดความรู้ อย่างไรก็ตาม ในยุคปัจจุบันที่โลกกำลังเผชิญกับสถานะที่เรียกว่า VUCA World ซึ่งมีลักษณะเด่นคือ ความผันผวน (Volatility) ความไม่แน่นอน (Uncertainty) ความซับซ้อน (Complexity) และความคลุมเครือ (Ambiguity) (นรรีษฐ์ ผื่นเขียว, 2562) ได้ส่งผลกระทบต่อทุกภาคส่วนอย่างมีนัยสำคัญ ทำให้องค์กรต่างๆ รวมถึงสถาบันการศึกษาจำเป็นต้องทบทวนและปรับเปลี่ยนเพื่อความอยู่รอดและพร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต (ศศิมา สุขสว่าง, 2562)

ในบริบทของการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย การเรียนการสอนภาษาบาลีถือเป็นรากฐานที่สำคัญอย่างยิ่งต่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา เนื่องจากเป็นภาษาที่ใช้รักษาคำสั่งสอนดั้งเดิมของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า “มุขปาฐะ” ในยุคแรก และเป็นภาษาที่ใช้จารึกคัมภีร์สำคัญอย่างพระไตรปิฎกของฝ่ายเถรวาท (พระมหาหยอด อภิบุญโญ โสภา, 2022) การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและสถานะที่คาดการณ์ได้ยากของโลกยุคใหม่จึงเป็นความท้าทายอย่างยิ่งต่อการบริหารจัดการศึกษาภาษาบาลีให้สามารถดำรงอยู่และมีคุณภาพ ดังนั้น บททบทวนวิชาการนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวทางการบริหารเพื่อยกระดับคุณภาพการเรียนการสอนภาษาบาลีให้สามารถปรับตัวและตอบสนองต่อบริบทของโลกยุค VUCA World ได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

การบริหารการศึกษาบาลีในยุค VUCA World จึงต้องอาศัยวิสัยทัศน์อันกว้างไกลและแนวทางอันแนบคาย เพื่อให้การเรียนการสอนยังคงไว้ซึ่งคุณภาพและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงท่ามกลางกระแสธารแห่งความเปลี่ยนแปลง เป็นดังพระธรรมอันตั้งมั่นในใจ แม้ลมพายุจะโหมกระหน่ำ ก็มีอาจโค่นทำลายลงได้ อย่างไรก็ตาม บทความนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการพิจารณาปรับปรุงแนวทางการบริหารเพื่อยกระดับคุณภาพการเรียนการสอนบาลีให้สอดคล้องกับบริบทปัจจุบัน เพื่อให้การศึกษาบาลียังคงเป็นประทีปแห่งปัญญาที่ส่องสว่างในโลกได้อย่างยั่งยืนสืบไป

ดังนั้น การนำหลักการบริหารการศึกษายุคใหม่มาประยุกต์ใช้เพื่อยกระดับคุณภาพการเรียนการสอนภาษาบาลีจึงเป็นภารกิจที่สำคัญและท้าทายอย่างยิ่ง บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวทางการบริหารจัดการเชิงกลยุทธ์ ที่จะช่วยส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนภาษาบาลีให้มีประสิทธิภาพสามารถสร้างศาสนทายาทที่เพียบพร้อมด้วยความรู้และปัญญา และธำรงรักษาพระพุทธศาสนาให้มั่นคงสืบต่อไปภายใต้บริบทของโลกยุค VUCA World ได้อย่างแท้จริง

การบริหารเพื่อยกระดับคุณภาพทางการศึกษา

การบริหารการศึกษา เป็นเรื่องที่มีความสำคัญเพราะเป็นต้นน้ำที่สำคัญในการ พัฒนาศรีพยากร มนุษย์ ซึ่งการปฏิบัติงานของสถาน ศึกษา นั้นส่งผลต่อระบบการจัดการศึกษาอย่างหลีกเลี่ยง ไม่ได้ เพื่อ เป้าหมายของการพัฒนาศรีพยากรมนุษย์ที่มุ่ง ไปสู่ความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพตามนโยบายและ แผนการ พัฒนาต่างๆ รวมทั้งเพื่อความอยู่รอดของสถาน ศึกษา ทั้งนี้ "การบริหารการศึกษา" มีนักวิชาการทางการ บริหาร และหน่วยงานทางการศึกษาได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

ภาวิดา ธาราศรีสุทธิ และวิบูลย์ ไตรณะบุตร (2542) กล่าวถึง การบริหารการศึกษา ไว้ว่า หมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ ที่บุคคลหลายคนร่วมกัน ดำเนินการเพื่อพัฒนาสมาชิกของสังคมในทุก ๆ ด้าน นับ แต่ บุคลิกภาพความรู้ ความสามารถ เจตคติ พฤติกรรม คุณธรรม เพื่อให้มีค่านิยมตรงกับความต้องการของสังคม โดยกระบวนการต่าง ๆ ที่อาศัยควบคุมสิ่งแวดล้อมให้มีผล ต่อบุคคล และอาศัยทรัพยากร ตลอดจนเทคนิคต่าง ๆ อย่างเหมาะสม เพื่อให้บุคคลพัฒนาไปตรงตามเป้าหมาย ของสังคมที่ตนดำเนินชีวิตอยู่ โดยอาศัยปัจจัย สำคัญ การบริหารที่สำคัญมี 4 อย่าง ที่เรียกว่า 4 Ms ได้แก่ 1) คน (Man) 2) เงิน (Money) 3) วัสดุสิ่งของ (Materials) 4) การจัดการ (Management) การบริหารการศึกษาจึง เป็นสาขาวิชาที่มีการจัดการอย่างเป็น ระบบ ระเบียบ คือ มีหลักเกณฑ์และทฤษฎีที่พึงเชื่อถือได้อันเกิดจากการ ค้นคว้าเชิงวิทยาศาสตร์ เพื่อ ประโยชน์ในการบริหาร โดย ลักษณะนี้การบริหารจึงเป็นศาสตร์ (Science) เป็นศาสตร์ สังคม ซึ่งอยู่กลุ่ม เดียวกันกับวิชาจิตวิทยา สังคมวิทยาและ รัฐศาสตร์ แต่ถ้าพิจารณาการบริหารในลักษณะของการปฏิบัติที่ต้อง อาศัยความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ และทักษะของผู้บริหารแต่ละคนที่จะทำงานให้บรรลุ เป้าหมายซึ่ง เป็นการประยุกต์เอาความรู้ หลักการและ ทฤษฎีไปปรับใช้ในการปฏิบัติงานเพื่อให้เหมาะสมกับ สถานการณ์ และสิ่งแวดล้อม การบริหารก็จะมีลักษณะ เป็นศิลป์ (Arts)

สำนักงานปฏิรูปการศึกษา (2545) ได้ให้ความหมายของการศึกษาไว้ว่า การบริหารการศึกษา หมายถึงกระบวนการบริหารจัดการเรียนรู้เพื่อความสำเร็จของบุคคลและสังคมโดยการถ่ายทอดความรู้ อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อมสังคม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุน ให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

สรุปได้ว่า การบริหารการศึกษา นั้นเป็นกระบวนการบริหารจัดการเรียนรู้เพื่อไปสู่ความสำเร็จ ของบุคคลและสังคมโดยการถ่ายทอดความรู้ การบริหาร การ ศึกษาเป็นกระบวนการ และกิจกรรมที่ กลุ่มบุคคลร่วมมือกันดำเนินงานอย่างเป็นระบบ ระเบียบ แบบแผน กฎหมาย และกฎเกณฑ์ต่าง ๆ โดยมีการ ประสานความร่วมมือกัน ภายในองค์กร โดยใช้ปัจจัยหรือทรัพยากรการบริหารเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และ เป้าหมายที่วางไว้

การยกระดับคุณภาพทางการศึกษา

การยกระดับคุณภาพการจัดการศึกษาเป็นเป้าหมายสำคัญในยุคปัจจุบัน เนื่องจากการศึกษา เป็น รากฐานที่สำคัญในการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจของประเทศ ความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ภาครัฐ เอกชน ชุมชน หรือองค์กรระหว่างประเทศ ถือเป็นกลไก สำคัญที่ช่วยสนับสนุนการพัฒนาคุณภาพ การจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบและยั่งยืน ความร่วมมือในการ ยกระดับคุณภาพการศึกษาเกิดจากการ ประยุกต์ใช้แนวทางการทำงานแบบบูรณาการ ซึ่งเน้นการทำงานร่วมกันเพื่อพัฒนาการศึกษาในทุกมิติ ทั้งด้าน คุณภาพการสอน การพัฒนา หลักสูตร และการสร้างความเท่าเทียมทางการศึกษา แนวคิดนี้ยึดหลักการที่ว่าไม่ มีหน่วยงานใดสามารถ พัฒนาการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยลำพัง (Sørensen & Torfing, 2017) ความ

ร่วมมือระหว่าง ภาคส่วนต่างๆ มีบทบาทสำคัญในการยกระดับคุณภาพการศึกษาให้ตอบสนองต่อความต้องการของโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ความร่วมมือในรูปแบบนี้ไม่เพียงแต่ช่วยพัฒนาประสิทธิภาพของระบบ การศึกษา แต่ยังส่งเสริมความเท่าเทียมและสร้างโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาที่มีคุณภาพสำหรับทุกคน (UNESCO, 2020) ได้แก่

1. การเพิ่มประสิทธิภาพและความยั่งยืนในระบบการศึกษา เป็นกลไกสำคัญในการพัฒนา สังคม และเศรษฐกิจ การสร้างระบบการศึกษาที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืนจึงเป็นเป้าหมายสำคัญของหลาย ประเทศ อย่างไรก็ตาม ความซับซ้อนของปัญหา เช่น ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา การขาดแคลน ทรัพยากร และการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยี ทำให้การบรรลุเป้าหมายนี้ต้องอาศัยการบริหารจัดการที่ มีประสิทธิภาพ พร้อมกับการสร้างความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ความร่วมมือช่วยให้เกิดการใช้ทรัพยากร อย่างคุ้มค่าและลดความซ้ำซ้อนในการดำเนินงาน ตัวอย่างเช่น การแบ่งปันเทคโนโลยีและความรู้ระหว่าง สถาบันการศึกษาและองค์กร ภายนอก ทำให้ระบบการศึกษามีประสิทธิภาพและยั่งยืนมากยิ่งขึ้น การผสมผสานความร่วมมือจากหลากหลาย ภาคส่วนยังช่วยเสริมสร้างความสามารถในการจัดการศึกษาของ หน่วยงานต่างๆ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการ พัฒนาคุณภาพการเรียนรู้

2. การส่งเสริมความเท่าเทียมทางการศึกษา คือ การที่ประชาชนทุกเพศสภาพ ทุกช่วงวัย ทุก สภาพร่างกาย ทุกฐานะ ทุกศาสนา ทุกเชื้อชาติและทุกถิ่นอาศัย ได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกัน โดยไม่ได้ พิจารณาหรือคำนึงถึงข้อแตกต่างของแต่ละบุคคลมีสิทธิที่จะได้รับบริการทางการศึกษาอย่าง เสมอภาค และสามารถเข้ารับการศึกษได้ทุกเมื่อตามความพร้อมของตน ทั้งในรูปแบบการศึกษา ในระบบ การศึกษานอก ระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยจะทำให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตนเองทั้ง ทางด้านความรู้และทักษะที่จำเป็น ในการดำรงชีวิต นำไปสู่การเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศชาติ ในอนาคตเนื่องจากเป็นพื้นฐานสำคัญ ในการยกระดับคุณภาพชีวิต ช่วยแก้ปัญหาและลดความเหลื่อมล้ำ ในสังคม (พรสุตา ดั่งวงศ์ และสาโรจน์ เผ่า วงศากุล, 2024)

3. การสร้างนวัตกรรมเพื่อการเรียนรู้การทำงานร่วมกันเป็นปัจจัยสำคัญในการกระตุ้นการพัฒนา นวัตกรรมใหม่ๆ ในการศึกษา เช่น การเรียนการสอนผ่านเทคโนโลยีดิจิทัล หลักสูตรที่ออกแบบ ตามความ ต้องการของตลาดแรงงาน และวิธีการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยและ ภาคอุตสาหกรรมช่วยให้การศึกษามีความทันสมัยและตอบสนองต่อความต้องการของโลกในอนาคต

4. การพัฒนาศักยภาพของบุคลากรทางการศึกษา การพัฒนาศักยภาพของบุคลากรทาง การศึกษา เป็นกระบวนการที่ช่วยเพิ่มขีดความสามารถในด้านการสอน การบริหารจัดการ และการสร้าง ความร่วมมือ การที่บุคลากรสามารถปรับตัวให้เข้ากับเทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่ๆ จะช่วยยกระดับ คุณภาพการศึกษานอกจากนี้ การสนับสนุนให้บุคลากรทางการศึกษามีทักษะด้านการสื่อสารและการ ทำงานเป็นทีม ยังช่วยสร้างความเชื่อมโยงระหว่างสถาบันการศึกษา ชุมชน และองค์กรภายนอก (OECD, 2019) ครูและบุคลากรทางการ ศึกษาเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอน การสร้าง เครือข่ายความร่วมมือช่วยให้ครู ได้รับการฝึกอบรมและพัฒนาในด้านที่เกี่ยวข้อง เช่น การใช้เทคโนโลยีใน ห้องเรียน หรือการพัฒนาทักษะทาง วิชาการใหม่ๆ

กล่าวโดยสรุป การบริหารเพื่อยกระดับคุณภาพทางการศึกษา เป็นเป้าหมายสำคัญที่ต้องอาศัย ความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ทั้งโรงเรียน ชุมชน ผู้ปกครอง ภาครัฐ และเอกชน การมีส่วนร่วม ร่วมของทุกฝ่าย ช่วยให้การจัดการศึกษามีความหลากหลาย ครอบคลุม และตอบสนองต่อความต้องการของนักเรียนได้อย่างมี

ประสิทธิภาพ ได้แก่ ความร่วมมือในการเพิ่มประสิทธิภาพและความยั่งยืนในระบบการศึกษา การส่งเสริมความเท่าเทียมทางการศึกษา การสร้างนวัตกรรมเพื่อการเรียนรู้และการพัฒนา ศักยภาพของบุคลากรทางการศึกษา ความร่วมมือดังกล่าวสามารถสร้างผลกระทบเชิงบวก การสร้างความร่วมมือที่ยั่งยืนจำเป็นต้องมีการสื่อสารที่ชัดเจน ความเข้าใจร่วมกันในเป้าหมาย และการวางแผนร่วมกันอย่างเป็นระบบการบูรณาการความร่วมมือที่ดีจะช่วยยกระดับการศึกษาให้ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก และส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว

การเรียนการสอนภาษาบาลี

ภาษาบาลีเป็นภาษาที่สำคัญในการรักษาไว้ซึ่งคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เพราะในครั้งที่พระองค์ทรงพระชนม์อยู่ ทรงใช้ภาษาของชาวมคธ คือภาษาที่รู้จักกันในปัจจุบันว่า ภาษาบาลีพระสาวกทั้งหลายได้ใช้ภาษามคธ เรียนและทรงจำคำสั่งสอนของพระองค์ด้วยการสั่งสอนต่อกันด้วยปาก เมื่อพระองค์ดับขันธปรินิพพานแล้ว พระสาวกทั้งหลายได้แบ่งกันทรงจำ ด้วยวิธีที่เรียกว่า มุขปาฐะ (สารตถ.ฎีกา (บาลี) 1/75/79, สารตถ.ฎีกา (ไทย) 1/87/91) พระสาวกทั้งหลายได้ประชุมกัน ตรวจสอบค คำสั่งสอนที่ทรงจำ มานั้น ตามเหตุที่เกิดขึ้นซึ่งเรียกว่าสังคายนาจนกาลเวลาผ่านไปเกิดเหตุการณ์ไม่สงบทางบ้านเมืองที่ส่งผลกระทบต่อความ เป็นอยู่ของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา พระสาวกทั้งหลายเห็นว่าจะหาผู้ที่ทรงจำคำสั่งสอนด้วยวิธีแบบมุขปาฐะได้น้อยลง จึงมีความ เห็นร่วมกันให้จารึกคำสั่งสอนเป็นลายลักษณ์อักษรลงบนใบลาน (รังสี สุหนด, 2548) และเกิดพัฒนาการเรื่อยมาจนกระทั่งได้รับการจัดพิมพ์เป็นเล่มหนังสือปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

ภาษาบาลี เป็นภาษาศาสตร์ชนิดหนึ่ง แยกจากภาษาอื่น ๆ เช่น ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ ต้องศึกษาตามกระบวนการเริ่มจาก อักษรวิธี สมัญญาภิธาน สนธิ นามศัพท์ สมาส ตัทธิต แล้วจึงขึ้นแปลเนื้อหา โดย อรรถ หรือ โดยพยัญชนะ จึงนับว่าสำคัญมาก เพราะเป็นการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีดั้งเดิมที่ คณะสงฆ์ดำเนินการมาเป็นลำดับจนถึงปัจจุบัน มีระบบการและระเบียบการอันเกี่ยวข้องกับการศึกษาที่รัดกุม เป็นการศึกษาที่อยู่ภายใต้พระบรมราชูปถัมภ์มีผลของการศึกษาเป็นที่ยอมรับของประชาชนโดยทั่วไปไม่มีเกียรติประวัติและเกียรติภูมิที่ผู้ศึกษาได้รับอย่างสูงส่งและถือเป็นการศึกษาของคณะสงฆ์โดยเฉพาะมีจุดมุ่งหมายเพื่อผลิตบุคลากรของพระศาสนาไว้ใช้พระศานนนอกจากนี้ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีเป็นหัวใจของการศึกษาของคณะสงฆ์ที่มีผลต่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา เพราะคัมภีร์สำคัญ เช่น พระไตรปิฎกของฝ่ายเถรวาท จารึกไว้ด้วยภาษาบาลีและการรักษาต้นฉบับเดิม คือ ภาษาบาลี เพื่อป้องกันพระพุทธพจน์ มิให้คลาดเคลื่อนที่รู้กันว่าพระสัทธรรมปฏิรูปฉะนั้นการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะรักษาศาสนธรรมไว้ได้อย่างสมบูรณ์นอกจากนี้การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี เป็นการเพิ่มวิทยฐานะพระภิกษุสามเณรให้เป็นผู้มีเกียรติ มีฐานะสูงขึ้น เป็นผู้มีความในสังคมได้รับการยกย่องจากบุคคลทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระมหากษัตริย์ซึ่งถือเป็นเกียรติอย่างสูง โดยผู้สอบได้เปรียญธรรม 3 ประโยค พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระมหากรุณาโปรดพระราชทานพระบรมราชานุญาตถวาย ให้สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก เสด็จประกอบพิธีทรงตั้งเปรียญธรรม 3 ประโยคประทานพัดเปรียญ และประกาศนียบัตรตามเวลาและสถานที่อันสมควรพระภิกษุที่สอบเปรียญธรรม 3 ประโยค เมื่อได้รับ พระราชทานทรงตั้งเปรียญธรรมแล้วจะได้รับพระบรมราชานุญาตให้ใช้คำว่า “พระมหา” นำหน้าชื่อเดิมได้ส่วน สามเณรใช้คำว่า ป. (เปรียญ) ตามหลังชื่อตัวและนามสกุลได้นับว่าเป็นเกียรติและนำชื่อเสียงมาสู่วงศ์ตระกูล (พระมหายอด อภิปัญญา โสภา), (2022)

สรุปว่า ภาษาบาลีมีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะภาษาที่ใช้ในการรักษาคำสอนดั้งเดิมของพระพุทธเจ้า ซึ่งในสมัยพุทธกาลเป็นการสืบทอดด้วยการท่องจำแบบปากต่อปากที่เรียกว่า "มุขปาฐะ" ต่อมาเพื่อให้คำสอนคงอยู่จึงได้มีการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษร เหตุนี้ การศึกษาภาษาบาลีเป็นการศึกษาเชิงภาษาศาสตร์ที่มีกระบวนการอย่างเป็นระบบและมีลำดับขั้นตอนที่ชัดเจน ตั้งแต่การเรียนรู้ไวยากรณ์พื้นฐานไปจนถึงการแปลคัมภีร์ ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา เพราะเป็นการรักษาเนื้อหาในพระไตรปิฎกซึ่งบันทึกด้วยภาษาบาลีไว้ไม่ให้คลาดเคลื่อน นอกจากนี้ การเรียนภาษาบาลียังเป็นการเพิ่มพูนวิพยานและเกียรติภูมิให้แก่พระภิกษุสามเณร ทำให้ได้รับการยอมรับในสังคม และยังเป็นการศึกษาที่อยู่ภายใต้พระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งถือเป็นเกียรติยศอย่างสูงแก่ผู้ที่ศึกษาจนประสบความสำเร็จ

โลกยุคพลิกผัน (VUCA World)

ปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยีการแข่งขันสภาพแวดล้อมทางธุรกิจเศรษฐกิจทั้งภายในและภายนอกองค์กรทำให้องค์กรต่างๆ ได้รับผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญ สถานการณ์เหล่านี้เรียกว่า "VUCA World" ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญ สำหรับผู้นำองค์กรที่ต้องเข้าใจและเตรียมพร้อมรับมือให้ทันสถานการณ์ในการรับมือกับกระแสโลกที่ผันผวนหรือ VUCA World นี้ ทุกคนต่างมุ่งเป้าไปที่การศึกษา ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาคน จึงเป็นความจำเป็นที่การศึกษาจะต้องทบทวนและปรับเปลี่ยน เพื่อปรับตัวให้อยู่ใน สังคมโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว พลิกผันไม่แน่นอน ซับซ้อน และคลุมเครือได้ และพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง ในปัจจุบันและอนาคต (ศศิมา สุขสว่าง, 2562)

นรรีชต์ ผินเชียร (2562) กล่าวว่า โลกยุค VUCA (VUCA World) คือ ยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยี การแข่งขัน สภาพแวดล้อมทางธุรกิจ เศรษฐกิจ ทั้งภายในและภายนอก ทำให้ทุกภาคส่วนได้รับผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งเป็น ผลมาจากกระแสใหญ่ของโลก 3 กระแส อันได้แก่ 1) กระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) คือกระแสของการหลอมรวมสังคมขึ้นเป็นสังคมเดียว เชื่อมโยงโลกทั้งใบ เข้าด้วยกันทุกคนสามารถติดต่อสื่อสารหรือเดินทาง ถึงกันได้ทั่วโลกในเวลาอันรวดเร็ว 2) กระแสการพัฒนาเทคโนโลยี (Big Bang of Technology) คือ กระแสของการ ที่เทคโนโลยีมีการพัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็วและก้าวกระโดด ทำให้เกิดนวัตกรรมทางเทคโนโลยีเกิดขึ้นบนโลกอย่าง มากมาย และทำให้โลกมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว มากยิ่งขึ้น 3) กระแสความไม่แน่นอนของเงินทุน คือ กระแสแห่งทุนนิยมการเติบโต ของทุนนิยมแบบบูรณาการการเงิน ที่ธุรกิจภาคการเงินมีบทบาทและสัดส่วนสูงขึ้นในระบบ เศรษฐกิจโดยรวม ทำให้เกิดจากนวัตกรรมทางการเงินที่ แปลงทรัพย์สินต่างๆ เป็นเงินทุน VUCA World เป็นคำย่อของคำว่า Volatility (ความผันผวน) Uncertainty (ความไม่แน่นอน) Complexity (ความสลับซับซ้อน) และ Ambiguity (ความคลุมเครือ) โดย VUCA เป็นคำย่อที่กองทัพสหรัฐ ใช้เรียกสถานการณ์ ที่มีการเปลี่ยนแปลงรวดเร็วและรุนแรงอย่างต่อเนื่องในช่วงที่มีสงครามอัฟกานิสถานและอิรัก ซึ่งต่อมาถูกนำ มาใช้ในโลกรธุรกิจเพราะสภาวะของโลกในปัจจุบันมีการ เปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางธุรกิจ เศรษฐกิจและ สังคมอย่างรวดเร็ว ซึ่งเป็นความท้าทายที่องค์กรต่าง ๆ ต้องทำความเข้าใจและปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลง สถานการณ์ของ VUCA World ประกอบไปด้วย 1) Volatility คือ สถานการณ์ที่มีความผันผวนสูง มีการเปลี่ยนแปลงสูง และรวดเร็ว ไม่สามารถคาดเดาหรือ ทำนายได้ หรือเป็นสถานการณ์เปลี่ยนฉับพลัน แบบตั้งตัว ไม่ทัน 2) Uncertainty คือ สถานการณ์ที่ไม่มีความ แน่แน่นอนสูง คาดการณ์ได้ยาก ไม่มีความชัดเจน ไม่สามารถ หาข้อมูลที่ชัดเจน มายืนยันในแต่ละสถานการณ์ได้ ทำให้ ยากต่อการตัดสินใจ 3) Complexity คือสถานการณ์ที่มีความซับซ้อนสูง ยาก

ต่อการตัดสินใจ เป็นสถานการณ์ที่มีตัวแปรหลายตัวแปร เข้ามาเกี่ยวข้อง โดยที่ตัวแปรเหล่านั้นมีความเชื่อมโยง กันและส่งผลกระทบต่อกัน ทำให้ยากต่อการตัดสินใจ ซึ่งสถานการณ์ที่มีความซับซ้อนสูงมักจะเกิดขึ้นกับระบบ ที่มีโครงสร้างระบบใหญ่ๆ 4) Ambiguity คือ สถานการณ์ที่มีความคลุมเครือ ไม่ชัดเจนไม่สามารถคาดเดาผลที่จะเกิดขึ้นได้ชัดเจน การดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21 นอกเหนือจากวิชาความรู้แล้ว “ภูมิคุ้มกัน” จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างมาก เพื่อยืนอยู่บนโลกใบนี้โดยไม่ลำบากมีความสุข และแข่งขันกับคนอื่นได้

โลกแห่งการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มีความสลับ ซับซ้อนมากขึ้น ถ้าหากผู้นำไม่เข้าใจโลกแห่งเปลี่ยนแปลง จะถูกตัดทิ้งหรือเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลัน (Disruptions) อย่างแรง จะเห็นได้จากเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับสังคม และองค์กร ห้างร้าน ธุรกิจต่าง ๆ แม้แต่ระบบการศึกษาก็ไม่เว้น เมื่อถูกบังคับให้เปลี่ยนแปลง อย่างไม่ทันตั้งตัว (Disruptions) จึงทำให้ยากที่จะก้าวทัน คืบคลานโดยเร็ว เมื่อโลกมีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ยุค VIUCA World ผู้นำหรือผู้บริหารการศึกษาจึงต้องพัฒนา การศึกษาอย่างมีเป้าหมายเพื่อสร้างโอกาสทางการศึกษา ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาสร้างโอกาสการเติบโตทางการศึกษา สอดคล้องกับที่สุพจน์ ธิงอาจ. (2564) ได้กล่าวไว้ดังนี้

1. โอกาสทางการศึกษา ให้ทุกคนมีโอกาสได้รับ ได้เรียนเข้าถึงทางการศึกษาเป็นอันดับแรกทุกเพศ ทุกวัย ทุกกลุ่มทุกอาชีพ ทุกระดับการศึกษา ยกตัวอย่างง่ายๆ ในสถานการณ์ COVID-19 ผู้เรียนต้องมีโอกาสเข้าถึง การศึกษา ไม่ว่าจะเป็นคนรวย ในเมืองชนบท และต้องมอง โอกาสในการจัดการศึกษา ในอนาคตทุกคนต้องมีโอกาส เข้าถึงการศึกษาในหลายๆ รูปแบบ ทั้งในระบบการศึกษา และนอกระบบการศึกษา ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาคน พัฒนาสังคม และประเทศชาติ

2. ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา การจัดการศึกษา ในทุกระดับ ปัจจุบันนี้มีความแตกต่างกันมาก ทั้งในด้าน กายภาพจิตภาพ สังคมภาพ และผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษา ด้วยสภาพที่สังคมแตกต่างกัน ทั้งสังคมเมือง สังคมชนบท การบริหารจัดการศึกษาทั้งภาครัฐ และเอกชน แม้แต่ช่องว่าง ของคนรวย คนจน สังคมวัฒนธรรม ก็ทำให้เกิดความ เหลื่อมล้ำทางการศึกษา เช่นในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน เห็นได้ชัดในเรื่องของความเหลื่อมล้ำเรื่องผลสัมฤทธิ์ ทางการศึกษา ทั้งโรงเรียนขนาดใหญ่ กลาง และเล็ก โรงเรียนรัฐ และโรงเรียนเอกชน โรงเรียนสาธิต

3. สร้างโอกาสการเติบโตทางการศึกษา เมื่อทุกคน มีโอกาสได้เข้าถึงการศึกษา ทำให้ลดความเหลื่อมล้ำ ทางการศึกษา จะทำให้การเจริญเติบโตทางการศึกษา ตามมา เศรษฐกิจ สังคมก้าวหน้า ประเทศชาติก้าวสู่ความยั่งยืน ไม่ว่าสถานการณ์จะวิกฤตหรือไม่วิกฤต ยิ่งในสถานการณ์วิกฤต เป็นโอกาสในการพัฒนาการศึกษา อย่างยั่งยืน

สรุปได้ว่า VUCA World คือโลกในยุคปัจจุบันที่ “ผันผวน ไม่แน่นอน ซับซ้อน และคลุมเครือ” ส่งผลต่อ การใช้ชีวิตที่แตกต่างไปจากเดิม ในมิติของการบริหาร การศึกษาจะเห็นว่าผู้นำหรือผู้บริหาร การศึกษานั้น ต้องมีความรู้ ความเข้าใจ และทันต่อสถานการณ์โลกที่ เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว รุดหน้ามียัง และต้องมองโลกอย่างทันเหตุการณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งโลกยุค VUCA World เพราะผู้นำในการบริหาร การศึกษาจะมีความ ทำหายที่ต้องดำเนินการตามพันธกิจและความรับผิดชอบ ของแต่ละองค์กรสถานศึกษา มุ่งไปในทิศทางเดียวกัน ในโลกของVUCA ต้องพร้อมตั้งรับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นได้ ต้องมีการวางแผนเตรียมไว้สำหรับ จัดการในโลก VUCA ซึ่งอาจจะเกิดเหตุการณ์ที่ไม่ได้วางแผนไว้ล่วงหน้า ผู้นำองค์กร จึงต้องมีความคล่องตัว ตลอดจนถึงมีภูมิคุ้มกันเพียงพอที่จะรับมือกับสถานการณ์ในยุค VUCA World ได้

การบริหารเพื่อยกระดับคุณภาพการเรียนการสอนภาษาบาลีในยุค VUCA World

กระบวนการจัดการศึกษาภาษาบาลีอย่างเป็นระบบ ท่ามกลางโลกที่ผันผวน ไม่แน่นอน ซับซ้อน และคลุมเครือ โดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาผู้เรียนอย่างองคัมและสืบทอดพระพุทธศาสนาให้มั่นคง หัวใจสำคัญของการบริหารในยุคนี้คือการสร้างความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ เอกชน และชุมชน เพื่อบูรณาการทรัพยากรและความรู้ในการพัฒนาการศึกษาให้มีประสิทธิภาพและยั่งยืน

แนวทางการบริหารเพื่อยกระดับคุณภาพ การยกระดับคุณภาพการเรียนการสอนภาษาบาลีต้องอาศัยแนวทางหลัก 4 ประการ ดังนี้

1. การเพิ่มประสิทธิภาพและความยั่งยืน: ใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและลดความซ้ำซ้อน ผ่านการแบ่งปันเทคโนโลยีและความรู้ระหว่างสถาบัน
2. การส่งเสริมความเท่าเทียมทางการศึกษา: สร้างโอกาสให้ทุกคนสามารถเข้าถึงการศึกษาภาษาบาลีได้อย่างเสมอภาค โดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างส่วนบุคคล เพื่อลดความเหลื่อมล้ำในสังคม
3. การสร้างนวัตกรรมเพื่อการเรียนรู้: พัฒนารูปแบบการสอนใหม่ๆ เช่น การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล และออกแบบหลักสูตรที่ตอบสนองต่อความต้องการของโลกสมัยใหม่
4. การพัฒนาศักยภาพบุคลากร: ส่งเสริมให้ครูและบุคลากรทางการศึกษามีทักษะที่จำเป็น สามารถปรับตัวเข้ากับเทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่ๆ ได้อย่างต่อเนื่อง

สรุปได้ว่า การจะยกระดับคุณภาพการเรียนการสอนภาษาบาลีให้ประสบความสำเร็จในยุค VUCA World ได้นั้น จำเป็นต้องอาศัย ผู้บริหารที่มีวิสัยทัศน์ ซึ่งสามารถนำ หลักการบริหาร มาผนวกกับ ความร่วมมือจากทุกภาคส่วน เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาให้บรรลุเป้าหมาย อันจะนำไปสู่ความมั่นคงของการศึกษา พระปริยัติธรรมและพระพุทธศาสนาสืบต่อไป ผู้บริหารการศึกษาภาษาบาลีในยุค VUCA World จำเป็นต้องมีความเข้าใจและปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง โดยต้องประยุกต์ใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ในการบริหาร พร้อมทั้งสร้างเครือข่ายความร่วมมือที่แข็งแกร่ง เพื่อให้การจัดการศึกษาสามารถตอบสนองต่อความท้าทาย สร้างโอกาสทางการศึกษา และนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว

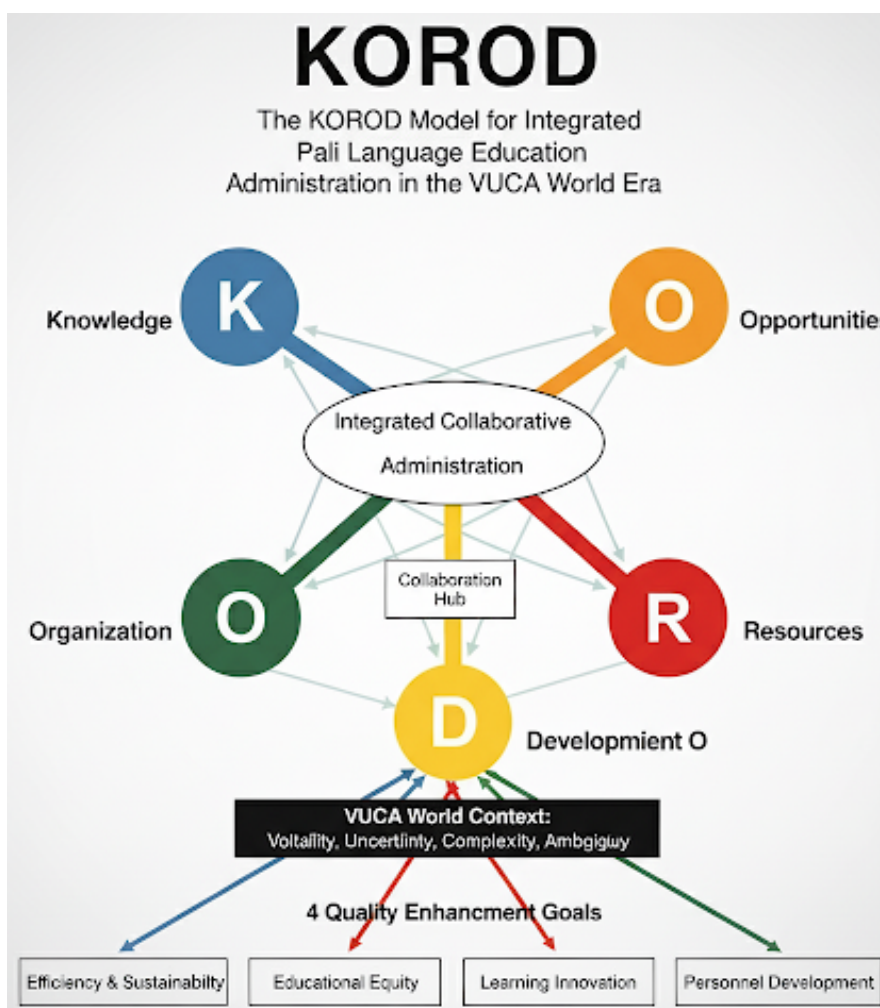
บทสรุป

การบริหารเพื่อยกระดับคุณภาพการเรียนการสอนภาษาบาลีในยุค VUCA World ซึ่งเป็นโลกที่เต็มไปด้วยความผันผวน (Volatility) ไม่แน่นอน (Uncertainty) ซับซ้อน (Complexity) และคลุมเครือ (Ambiguity) ถือเป็นความท้าทายที่สำคัญยิ่ง การศึกษาภาษาบาลีซึ่งเป็นหัวใจหลักในการสืบทอดพระพุทธศาสนาจำเป็นต้องได้รับการบริหารจัดการอย่างมีวิสัยทัศน์ เพื่อให้สามารถปรับตัวและตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกสมัยใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

หัวใจสำคัญของการบริหารในยุคนี้คือ การสร้างความร่วมมือจากทุกภาคส่วน เพื่อบูรณาการ ทรัพยากร องค์ความรู้ และนวัตกรรมเข้าด้วยกัน โดยมีเป้าหมายหลัก 4 ประการ คือ 1) การเพิ่มประสิทธิภาพและความยั่งยืน ผ่านการใช้เทคโนโลยีและการแบ่งปันองค์ความรู้ 2) การส่งเสริมความเท่าเทียมทางการศึกษา เพื่อลดความเหลื่อมล้ำและเปิดโอกาสให้ทุกคนเข้าถึงการเรียนรู้ 3) การสร้างนวัตกรรมเพื่อการเรียนรู้ ที่ทันสมัยและตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียน 4) การพัฒนาศักยภาพบุคลากรทางการศึกษา ให้มีทักษะที่จำเป็นและพร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลง ดังนั้น ผู้บริหารสถานศึกษาพระปริยัติธรรมจึงต้องเป็นผู้นำที่มีความเข้าใจในบริบทของโลกยุค VUCA สามารถประยุกต์ใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ในการบริหาร พร้อมทั้งสร้าง

เครือข่ายความร่วมมือที่เข้มแข็ง เพื่อขับเคลื่อนการจัดการเรียนการสอนภาษาบาลีให้มีคุณภาพ สร้างโอกาสทางการศึกษา และวางรากฐานที่มั่นคงให้แก่การศึกษาของคณะสงฆ์ อันจะนำไปสู่การสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนสืบต่อไป

ดังนั้น องค์ความรู้ใหม่นี้จึงเป็นการเชื่อมโยงศาสตร์การบริหารสมัยใหม่เข้ากับการศึกษาทางศาสนา เพื่อสร้างกรอบการทำงานที่ชัดเจนสำหรับผู้บริหารการศึกษาในการนำพาการเรียนการสอนภาษาบาลีให้ก้าวข้ามความท้าทายและดำรงอยู่อย่างมีคุณภาพโลกยุค VUCA World องค์ความรู้การศึกษา “KOROD” ประกอบด้วย K - Knowledge (องค์ความรู้) หมายถึง องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับภาษาบาลี, หลักธรรม, และองค์ความรู้ด้านการบริหารจัดการสมัยใหม่ O - Opportunities (โอกาส) หมายถึง โอกาสต่างๆ ที่เกิดจากความร่วมมือ นวัตกรรม และการปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัย R - Resources (ทรัพยากร) หมายถึง ปัจจัยต่างๆ ที่ใช้ในการบริหารจัดการ เช่น บุคลากร งบประมาณ เทคโนโลยี และสื่อการเรียนรู้ O - Organization (องค์กร) หมายถึง สถาบันการศึกษา หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาภาษาบาลี และ D - Development (การพัฒนา) หมายถึง การพัฒนาในด้านต่างๆ ทั้งหลักสูตร บุคลากร นวัตกรรม และความยั่งยืนของการศึกษา สรุปดังในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 องค์ความรู้การศึกษา “KOROD”

เอกสารอ้างอิง

- นรรักษ์ ฝันเชียร. (2562). การส่งเสริมการศึกษาไทยเพื่อรับมือกับโลกยุค VUCA. แหล่งที่มา <https://www.truelookpanya.com/blog/content/76134/-blog-teaartedu-teaart>. สืบค้นเมื่อ วันที่ 18 กันยายน 2565.
- พระมหายอด อภิปัญญา (โสภา). (2022). การเรียนการสอนพระปริยัติธรรม แผนกบาลีที่ประสบผลสำเร็จ. *Journal of Roi Kaensarn Academi*, 7(2), 122–133.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. (2535). สมนต์ปาสาทิกา นาม วินยฎกถาย อตถโยชนาย ปโม ภาโค. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์.
- รังษี สุนทร. (2548). ความจำเป็นของการเรียนภาษาบาลีในการศึกษาพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: โครงการวิจัยพุทธศาสนศึกษาของศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ศศิมา สุขสว่าง. (2562). VUCA World ความท้าทายสำหรับผู้ในยุคใหม่. แหล่งที่มา <https://www.sasimasuk.com/16768188/vuca-world>. สืบค้นเมื่อ วันที่ 18 กันยายน 2567.
- สำนักงานปฏิรูปการศึกษา. (2545). ปฏิรูปการศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร: บุญศิริการพิมพ์
- สุพจน์ อิงอาจ. (2564). ผู้นำการศึกษายุค VUCA World. แหล่งที่มา https://www.matichon.co.th/education/news_2578997. สืบค้นเมื่อ วันที่ 18 กันยายน 2565.
- ภาวิดา ธาราศรีสุทธิ และวิบูลย์ ไทวณะบุตร. (2542). หลักและทฤษฎีการบริหารการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- UNESCO. (2020). COVID-19 education response: How many students are at risk of not returning to school. From <https://en.unesco.org>. Retrieved September 18, 2024.
- OECD. (2019). Education policy outlook 2019: Working together to help students achieve their potential. OECD Publishing.
- HR NOTE TEAM. (2565). VUCA ในโลกการทำงานสมัยใหม่: 4 เทคนิครับมือความไม่แน่นอน สำหรับผู้นำยุคใหม่. แหล่งที่มา <https://th.hrnote.asia/orgdevelopment/vuca-for-leader-in-future-work-03032021/>. สืบค้นเมื่อ วันที่ 18 กันยายน 2567.